

Н.З.Мерза,

Волинський національний університет ім. Л.Українки,
м. Луцьк

ХАРАКТЕР ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Автор розглядає передумови поглиблення економічної інтеграції і торговельного співробітництва. Досліджуються сучасний стан і проблеми торговельного співробітництва між Україною та ЄС. Аналізуються основні наслідки обрання європейської інтеграції як стратегічного напрямку політики України. Вивчаються перспективи двосторонніх торговельних відносин.

Author considers pre-conditions of strengthening the economic integration and trade co-operation. The EU is seeking an increasingly close relationship with Ukraine, going beyond co-operation, to gradual economic integration and a deepening of political co-operation. Ukraine has followed a European orientation in its economic and foreign policies, which has been deepened due to the two recent enlargements of the Union. Both the EU and Ukraine are therefore interested in maintaining and strengthening solid, predictable, transparent and open trade relations.

Повноцінна інтеграція України до світової економічної системи і вихід на глобальні торговельні ринки як повноправного партнера, члена СОТ забезпечить Україні гарантований доступ до світових ринків, реальну можливість до диверсифікації зовнішньої торгівлі та нарощування обсягів експорту. Торговельні відносини з країнами-членами СОТ повинні будуватися за допомогою спеціальних механізмів СОТ, що використовують цивілізовані засоби захисту внутрішнього ринку. Це дасть змогу повною мірою використовувати зону вільної торгівлі між Україною і країнами ЄС та забезпечити вихід на ринки західноєвропейських країн.

Географія торговельних зв'язків України значною мірою залежить від спеціалізації її господарської діяльності, кон'юнктури зовнішніх ринків тощо. Зосередження українських підприємств на виробництві продукції чорної металургії, харчової промисловості, машинобудування й металообробки (24,7%, 15,2%, 14,4% від загального обсягу продукції промисловості) зумовили експортну пріоритетність цих галузей [2].

Поставки недорогоцінних металів та виробів з них у 2007 р. становили 42,2% (з них чорних металів – 34%, виробів з чорних металів – 5,9%) від загального обсягу експорту країни. На поставки механічного та електричного обладнання

припадало **10,1%** (у т.ч. механічного – **5,6%**), мінеральних продуктів **8,7%** (з них енергетичних матеріалів, нафти та продуктів її перегонки – **5,3%**), продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості припадало **8,2%** (у т.ч. добрив – **2,7%**, продуктів неорганічної хімії – **2,3%**), транспортних засобів та шляхового обладнання – **6,7%**, готових харчових продуктів – **4,2%**, продуктів рослинного походження, а також жирів та олій – по **3,5%**.

28,5% загального обсягу імпорту товарів склали мінеральні продукти, у т.ч. **10,8%** – газ природний та **7,5%** – нафта сира. На імпорт механічного та електричного обладнання припадало **17,4%** (у т.ч. механічного – **12,3%**), транспортних засобів та шляхового обладнання – **13,5%** (у т.ч. наземних транспортних засобів, крім залізничних – **12,8%**), продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – **8,8%** (у т.ч. фармацевтичної продукції – **3,2%**), недорогоцінних металів та виробів з них – **7,8%** (у т.ч. чорних металів – **3,7%**), полімерних матеріалів, пластмас та каучуку – **5,6%**, готових харчових продуктів – **3,4%** [5].

На географію зовнішньоекономічних зв'язків України впливає її геополітичне розміщення. Це положення держави стосовно інших країн та їх угруповань, зіставлення з процесами та явищами суспільно-географічного характеру, що впливають на соціально-економічний і політичний розвиток держави.

Визначальними рисами геополітичного положення України є: розміщення у центрі Європи; безпосереднє сусідство з країнами Євросоюзу, вихід і закріплення на ринках, які є важливими для розвитку вітчизняної економіки; безпосереднє сусідство з країнами СНД – основними постачальниками енергоресурсів та традиційними зовнішньоторговельними партнерами; високий транзитний потенціал території.

Враховуючи особливості геополітичного положення, зовнішньоекономічна діяльність України має бути спрямована насамперед на країни Європейського Союзу та СНД [1, с.203-208].

Нині пріоритетом міжнародної діяльності України є євроінтеграція. Основними кроками на шляху до вступу

України в ЄС стало отримання статусу країни з ринковою економікою, вступ до Світової організації торгівлі. Перспективою є створення зони вільної торгівлі на території України та ЄС, набуття Україною статусу спочатку асоційованого, а потім постійного члена ЄС.

Інтеграція вітчизняної економіки в європейську систему господарювання відбувається шляхом освоєння європейського ринку товарів і послуг, ринку капіталів тощо. Частка ЄС у зовнішній торгівлі України з середини 90-х років значно зросла. За останні роки спостерігається чітка тенденція до збільшення питомої ваги ЄС у зовнішній торгівлі України (рис. 1). Його частка в експорті нашої держави зросла з 4,8 (1996 р.) до 28,86% (2007 р.), а в імпорті – відповідно з 11,5 до 37,86%.

За оцінкою Голови Європейської Комісії Романо Проді, українська частка в торгівлі ЄС становить 0,4%, частка України в сукупному обсязі експортованого ЄС капіталу становить лише 0,06%, а її легально вивезеного капіталу до Співтовариства – 0,0007 %. Тобто сучасний рівень торговельно-економічних відносинах України з ЄС є явно недостатнім.

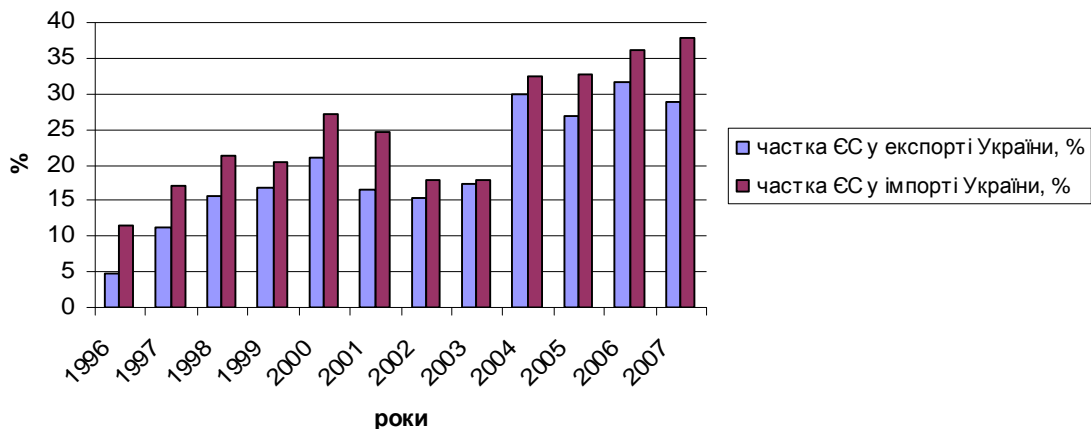

Рис. 1. Динаміка частки ЄС у зовнішній торгівлі України [5]

Країни Євросоюзу є найбільшими споживачами української шкіряної сировини та виробів з неї, а також текстилю (на них припадає 65% експорту цих товарів з України), взуття, головних уборів (58%), деревини та виробів з неї (38%), продуктів рослинного походження (34%), мінеральних продуктів (майже 27%). Близько 18% української

машинобудівної та хімічної продукції поставлялося до країн Євросоюзу. Країни ЄС є важливими імпортерами українського металу – попри усі обмеження, **11%** експорту металургійної продукції України спрямовується до Євросоюзу. Практично усі твори мистецтва, що експортуються з України, експортуються до країн ЄС [5].

У структурі експорту товарів до країн ЄС провідні позиції у **2007** р. займали чорні метали (**25,3%**), енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки (**10,5%**), електричні машини й устаткування (**7%**). Виробництво більшості експортних товарів є матеріало- та капіталомістким, часто екологічно шкідливим. Обсяги та географія основних експортних та імпортних поставок товарів відображені у табл. 1.

В Україні сформувалася несприятлива структура експорту, а отже, і малосприятлива модель міжнародної спеціалізації (рис. 2). На рисунку показано структуру торгівлі України та ЄС у **2007** р. При цьому з метою порівняння взято галузеву структуру торгівлі світу, яка представлена у вигляді кола. Точки поза межами кола означають, що країни експортують більше, ніж у світі загалом, точки в середині кола вказують на те, що країни більше імпортують.

Таблиця 1

Обсяги та географія експорту й імпорту основних груп товарів [5]

Товари	Обсяги, у % загального експорту до ЄС	Найбільші імпортери
Усі товари	100	Німеччина, Італія, Польща
Чорні метали	25,3	Італія, Німеччина, Польща
Енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки	10,5	Італія, Угорщина, Польща
Електричні машини та устаткування	7	Угорщина, Німеччина, Словаччина
Товари	Обсяги, у % загального імпорту з ЄС	Найбільші експортери
Механічне обладнання	19,4	Німеччина, Італія, Чехія
Наземні транспортні засоби	15,1	Німеччина, Польща, Словенія
Електричні машини і устаткування	8,9	Угорщина, Німеччина, Швеція
Полімерні матеріали, пластмаси	6,8	Німеччина, Польща, Італія
Фармацевична продукція	6,2	Німеччина, Франція, Словенія

Основні риси сучасної моделі міжнародної спеціалізації

економіки країни пов'язані з тим, що Україна зосереджується на постачанню на міжнародні ринки тих товарів і послуг (харчові продукти, руди, метали, передусім, чорні метали, транспортні послуги), які є відносно малодинамічними та характеризуються скороченням їх частки у глобальних продажах товарів і послуг. Ці ринки одночасно є ринками, де панує жорстка цінова конкуренція і де цінові переваги можуть дуже швидко переходити до інших країн.

До цього варто додати вже традиційні для зовнішньої торгівлі України "хвороби", і зокрема, структура експорту, орієнтована і на товари з низьким ступенем переробки, що їх виготовляють у низько динамічних секторах світової економіки, стосовно яких в ЄС застосовують протекціоністські заходи (вироби чорної металургії, текстильної промисловості, продукція сільського господарства). Це також спотворена структура імпорту, де в останні роки високотехнологічні засоби виробництва замінювалися ввезенням готових споживчих товарів, випуск яких існує або має бути налагоджений безпосередньо в Україні.

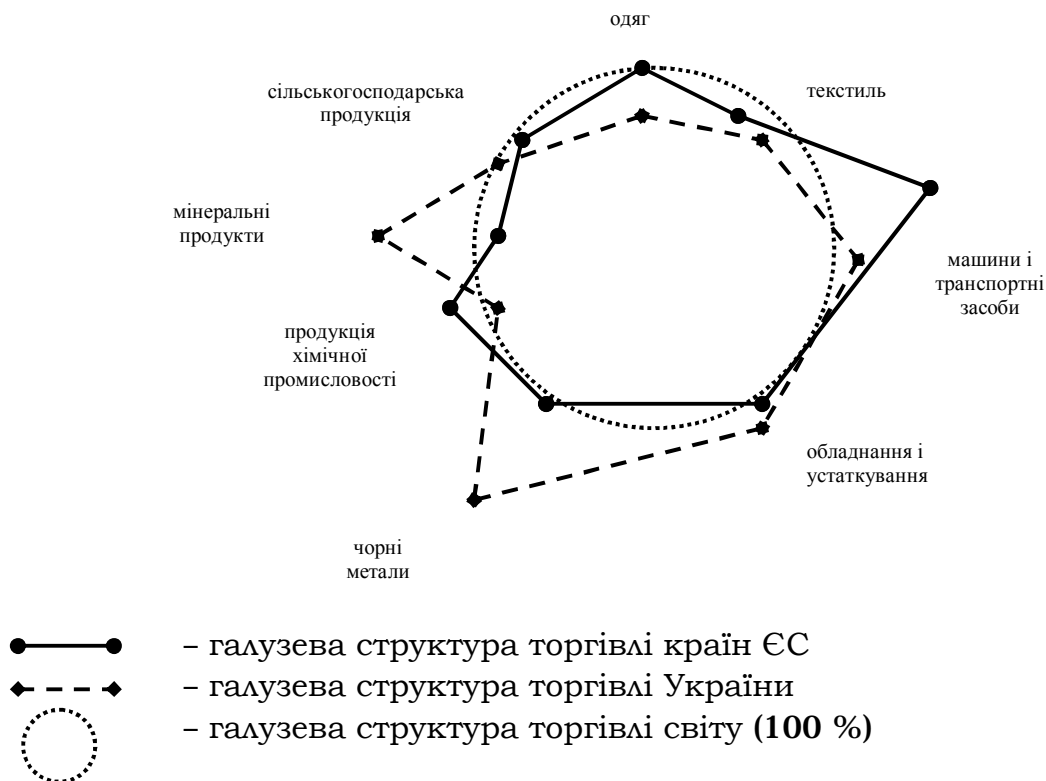

Рис. 2. Модель галузевої структури торгівлі товарами [9]

Існує ціла низка проблем у торговельних стосунках України з країнами ЄС. Головними з них виділимо такі: хронічна

дефіцитність торгівлі; відсутність помітних зрушень у товарній структурі; обмеження щодо подальшого нарощування експорту; проблеми імпорту.

Хронічна дефіцитність торгівлі. Незважаючи на приріст експортних поставок у попередні роки (рис. 3), продовжує існувати негативне сальдо у вітчизняній зовнішній торгівлі з ЄС.

Дані графіку свідчать, що негативне сальдо України у торгівлі з ЄС постійно зростало впродовж 1994-1998 років, зменшившись лише з 1999 р. до 2004 р., а у 2005 р. різко зросло та у 2007 р. становило 8,0 млрд. дол.; найменше негативне сальдо у 1992 р. – 0,11 млрд. дол. США. Лише у 2004 р. сальдо стало додатним і становило 0,3 млрд. дол.

Слід зазначити, що торговельний дефіцит з розвиненими країнами – звичне явище для трансформаційних економік, адже його можна компенсувати надлишком на решті ринків; торговельні дефіцити спричинені, як правило, посиленням імпортом так званих “інвестиційних товарів” – машин, устаткування тощо, необхідних для модернізації виробництва. За логікою системної трансформації країна, використавши цей імпорт за призначенням, здатна згодом компенсувати тимчасовий торговельний дефіцит. На жаль, Україна досі недостатньо використовувала цю можливість.

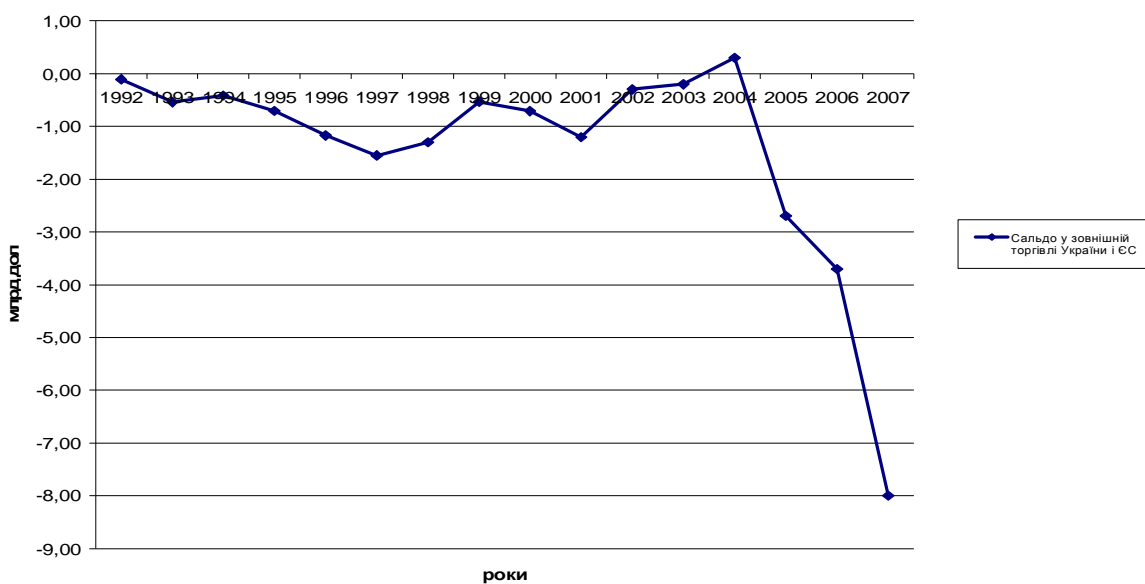

Рис. 3. Сальдо у зовнішній торгівлі України і ЄС [5].

У 2007 р. експорт послуг до країн ЄС склав 2,9 млрд. дол. і збільшився порівняно з 2006 р. на 31,2%, імпорт – відповідно

2,5 млрд. дол. та 44,7%. Позитивне сальдо становило 383,2 млн. дол. (у 2006 р. – 477,4 млн. дол.). Питома вага експорту послуг до країн ЄС у загальному обсязі складала 33%, імпорту – 52,1% (у 2006 р. відповідно 30,3%, 48,2%).

Найбільшу питому вагу в загальному обсязі українського експорту до країн ЄС займали транспортні (63,7%), різні ділові, професійні та технічні (18,9 %) послуги; імпорту – фінансові (25,4%), різні ділові, професійні та технічні (18,9 %), транспортні послуги (17,8%) [5]. Головними партнерами, на які припадало більше половини обсягу торгівлі послугами, є – Сполучене Королівство, Кіпр, Німеччина.

Зростання обсягів торгівлі з ЄС було досягнуто без будь-яких істотних зрушень у товарній структурі. Відкриття європейських ринків Україна використала для нарощування експорту тих продуктів, які вже у минулому мали досить високі експортні квоти, спираючись на технологічну базу і ноу-хау радянських часів. З-поміж експортної палітри металургії та хімії Україна експортувала до Європи надто вузький асортимент простих виробів з невеликими ступенем обробки. Отже, зростання обсягів продажу цих капіталомістких товарів у ЄС було досягнуто не завдяки нарощуванню їхнього виробництва, а лише через переорієнтацію поставок з внутрішнього ринку та ринків колишнього СРСР на інші країни.

Головні носії експортного буму України до ЄС – це металургія (чорні та кольорові метали й вироби з них), одяг, продукція основної хімії та овочі. Саме за рахунок цих продуктів експорт України зростав щороку двозначними темпами. Структурні зрушення в структурі імпорту полягали у зростанні питомої ваги перероблених продуктів харчування; натомість імпорт машин та устаткування – певна річ, через поглиблення загальної економічної кризи – відчутно зменшувався.

Саме остання тенденція й стала на заваді широкому використанню імпорту на цілі модернізації. Лише у гнучких галузях промисловості – харчовій та легкій – останнім часом можна спостерігати ознаки пожвавлення виробництва, зокрема через використання на підприємствах імпортованих інвестиційних товарів [7].

Погляд на чинники, що уможливили такий несприятливий для України перебіг подій, недвозначно свідчить про їхній зв'язок з глибинними структурними викривленнями, притаманними теперішній системі господарювання в Україні. Недотримання міжнародних стандартів обліку стало можливим завдяки втечі підприємств у взаємну заборгованість, використанням грошових сурогатів та бартеру у розрахунках та “заощадженню” коштів шляхом невиплати заробітної плати працівникам. Якщо українські виробники досягають низької собівартості своєї продукції саме завдяки цим особливостям, то так звана абсолютна конкурентоспроможність чорних металів на ринку ЄС відразу стає сумнівною. За таких умов, крім того, неможливо з'ясувати, чи є рівень цін, за якими йдуть розрахунки на українському внутрішньому ринку, економічно виправданим. Часто навіть і самі ціни не піддаються відстеженню.

Україна повинна вдосконалити товарну структуру імпорту – зберегти в ньому наукомісткі товари та зменшити некритичний імпорт готового продовольства, автомобілів тощо. У країні, не в останню чергу завдяки вже згадуваному пристосуванню гнучких виробництв харчової та легкої промисловості, виникла сприятлива кон'юнктура для конкуренції вітчизняних виробників з імпортними поставками.

Аналіз динаміки, обсягів, структури і географії зовнішньоторговельних відносин із країнами ЄС свідчить про недостатнє використання потенційних можливостей України, зокрема фундаментальних переваг її території, експортного потенціалу, системи господарської діяльності. Українські товари, аналогічні європейським, не в змозі закріпитися на ринку Євросоюзу через протекціонізм та антидемпінгову політику, що проводиться в європейських державах, а також завдяки низькій конкурентоспроможності вітчизняних товарів. Виходом із такої ситуації є поступовий перехід на модель інноваційного розвитку, що ґрунтується на раціональному використанні інтелектуального та науково-технічного потенціалів. Інноваційна продукція має високу частку доданої вартості та є конкурентоспроможною на ринках різних країн світу. Незважаючи на значний

інтелектуальний потенціал, наявність висококваліфікованих кадрів та наукових розробок, в Україні спостерігається значне відставання від світового рівня розвитку інновацій. Причинами цього є зношеність технічного обладнання, несприятливий клімат для інноваційної діяльності на підприємствах, недостатнє фінансування. Важливим напрямом поштовхування інноваційного розвитку є вдосконалення спеціалізації, реформування структури виробництва, запровадження високих технологій, покращення територіальної організації інноваційної діяльності в Україні, розроблення комплексних та галузевих програм інноваційної діяльності, придбання закордонних ліцензій та патентів, створення технополісів і технопарків [4].

Загалом модель інноваційного розвитку, характерна для країн Євросоюзу, має бути орієнтиром соціально-економічних трансформацій в Україні. Варто вивчити досвід країн-членів ЄС із метою його застосування в Україні. Європейська соціально-економічна політика повинна бути адаптована до українських реалій та використана для економічного піднесення вітчизняної економіки.

Трансформація господарської системи України, відповідно до європейських стандартів, є однією з головних умов євроінтеграції. На реалізацію євроінтеграції суттєво впливає регіональне геополітичне середовище. У цьому регіоні є два потужних геополітичних суб'єкти – ЄС і Російська Федерація. Україна, як і низка інших держав регіону, входить у сферу їх інтересів, що суттєво впливає на її розвиток. Підтримання взаємовигідних відносин на основі рівноправності з усіма сусідніми державами є важливою передумовою входження України до ЄС [3].

Розвиток економічного співробітництва України з державами ЄС необхідно здійснювати, виходячи з національних інтересів та соціально-економічних пріоритетів, на основі раціонального використання конкурентних позицій держави, науково-технічного й технологічного співробітництва, підвищення конкурентоспроможності продукції, забезпечення її стабільності та зменшення рівня зовнішньої залежності. Інтегрування в європейські регіональні структури має відбуватися поступово, з урахуванням сучасних

трансформаційних перетворень в економіці України. Основні з них – удосконалення структури зовнішньої торгівлі товарами та послугами, збільшення обсягів експорту наукомісткої продукції із високою часткою доданої вартості, збільшення обсягів транспортних послуг, підвищення ролі науково-технічних послуг.

Список використаних джерел:

1. Дячевська А.П. Особливості економічного співробітництва України з державами Європейського Союзу в контексті геополітичного розміщення України // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції “Проблеми європейської інтеграції і транскордонного співробітництва” / За ред. В.Й.Лажника і С.В.Федонюка. – Луцьк: РВВ “Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 2005.– С.203–208.
2. Жаліло Я. Деякі підсумки економічного розвитку України у 2007 р. та першочергові завдання економічної стратегії держави [Електронний ресурс]. – Доступ. – <http://www.niss.gov.ua/Monitor/March08/05.htm>.
3. Макогон Ю.В., Ляшенко В.І., Кравченко В.О. Регіональні економічні зв'язки і вільні економічні зони: Підручник. – Донецьк: Альфа-прес, 2004.– 544 с.
4. Мерза Н.З. Зовнішньоекономічні зв'язки України і країн Європейського Союзу // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих науковців “Європейські інтеграційні процеси та транскордонне співробітництво: міжнародні відносини, економіка, політика, історія, право” / За ред. В.Й.Лажника і С.В. Федонюка. – Луцьк: РВВ “Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 2005.– С.234–237.
5. Стан зовнішньоторговельного балансу України за 2007 рік [Електронний ресурс]. – Доступ. – www.ukrstat.gov.ua.
6. Україна у процесах міжнародної інтеграції / За ред. д.е.н. В.Р.Сіденка. – Х.: Форт, 2003. – 280 с.
7. Шнирков О.І. Торговельна політика Європейського Союзу: Монографія. – К.: Вид.-полігр. центр “Київський університет”, 2005.– 152 с.
8. Шнирков О.І. Торговельна політика ЄС щодо України // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2004.– Вип. 45 (Ч. 2).– С. 202–207.
9. International Trade Statistics 2007.– World Trade Organization, 2007.– 262 p.
10. World Trade Report 2007. Six decades of multilateral trade cooperation: What have we learnt? – World Trade Organization, 2007.– 436 p.